

MILENA MEDIĆ, *MUSICA ANTE OCULOS: EKFRAZA I NJENE VRLINE ENAPTEIA I'EKPIΛHΕΙΣ U VOKALNOJ MUZICI NA RAZMEĐU 16. I 17. VEKA*

Beograd: Univerzitet umetnosti, Fakultet muzičke umetnosti, 2020.
ISBN 978-86-81340-28-8

Nataša Crnjanski

Univerzitet u Novom Sadu
Akademija umetnosti
natasa.crnjanski@uns.ac.rs

Primljeno / Received 05. 09. 2021.
Prihvaćeno / Accepted 25. 11. 2021.

Monografija pod nazivom *Musica ante oculos: ekfrazza i njene vrline ενάρρηια i εκπλήξις u vokalnoj muzici na razmeđu 16. i 17. veka* Milene Medić, predstavlja prvi objedinjen istraživački rad o starogrčkom konceptu *ekfrazze* (εκφρασις), čiji se put utemeljenja, a potom devijacije, deformacije i konačno dekonstrukcije izvornog značenja i smisla, kroz objektivno izlaganje, logično dijahronijski prati i sinhronijski poredi kroz upotrebu u umetničkoj (muzičkoj) teoriji, kompozicionoj praksi, retorici i filosofiji.

Autorka sistematski izlaže rezultate svog istraživanja u pet delova knjige koji, svaki zasebno, ima posebnu vrednost u pogledu bremenitosti podacima, recentnih promišljanja, uputnih referenci i erudicije u izlaganju materije. Pre prvog dela nalazi se *Uvodna rasprava: preispitivanje koncepta (muzičke) ekfrazze* u kojoj nas autorka uvodi u savremenu diskusiju o ovom antičkom pojmu i paradigmatično ispituje njegovu generalizaciju, pozivajući se na ideje Vilijama J. T. Mičela (William J. T. Mitchell), Mari Kriger (Murray Krieger), Džejmsa Hefernana (James Heffernan), Valeri Robijar (Valerie Robillard), Klauza Klivera (Claus Clüver), Ziglind Brun (Siglind Bruhn), i drugih autoriteta, koje izvesno sinkopiraju i oponiraju kada je reč o percepciji i tipologizaciji ovog fenomena. U prvom delu naslovljenom kao *Filosofski okvir ekfrazze u promišljanjima konceptata φαντασια i μιμησις* eksplicitno je objašnjena antička misao o ovom fenomenu u dva pravca na osnovu vodećih filosofskih škola i tradicija proisteklih iz njih — atinskoj i aleksandrijskoj — gde su ovi koncepti, iako distinktivni, bili tesno prožeti. U tri poglavlja 1. *Platon*, 2. *Aristotel*, 3. *Stoici*, opisani su ključni pojmovi ovih grčkih mislilaca u vezi sa ekfrazom — mimeza i fantazija. Drugi deo — *Ekfrazza u retoričkim preliminarnim vežbama* sa tri poglavlja 1. *Gimnastika uma: distinktivnost ekfrastičnog tipa govora*, 2. *Ekfrazza nasuprot narativu*, i 3. *Ekfrazza nasuprot deskripciji*, fundirano je na Teonovoj, iako la-

konskoj, ipak sublimirajućoj definiciji ekfrazе koja u sebi nosi tri ključna konstituenta ekfrastičnog govora: „govor je vrsta putovanja i govornik je vodič na tom putovanju; verbalna živopisnost i vidljiva jasnost govora delotvoran su način da se tema pred-oči ili ‘smesti pred oči’ slušaoca; živopisnim predočavanjem ili jasno vidljivim opisućenjem slušalac treba da oseti kao da je i sâm uključen u scenu i zbivanje, gledajući pred svojim očima to što čuje“ (str. 38). U ovom poglavlju autorka diskurs vodi u pravcu distinkcije ekfrazе od drugih tipova govora, narativa i deskripcije.

Treći deo — *Živopisno opisućenje pred očima uma* sa, tri poglavlja: 1. *Ἐνάργεια: delotvornost autorove fantazijske intencije*, 2. *Ἐνάργεια: atributivna vrlina govora*, 3. *Ἐνάργεια: izvor eha plemenitog uma*, i četvrti deo — *Theoria delli maniera, affetto, concetto e meraviglia*, sa četiri poglavlja: 1. *Ut Pictura Poesis: o stilskom dekorumu*, 2. *Ut Rhetorica Musica: o retoričkom poreklu uzvišavanja madrigala i moteta u 16. i 17. veku*, 3. *Ut Poesia Musica: o poetskom poreklu uzvišavanja madrigal i moteta u 16. i 17. veku*, 4. *Ut Oratoria Musica: o čudesnim efektima melopoeia*, predstavljaju centralne delove rada. U njima se najpre dekonstruiše savremeno značenje pojma ekfrazе da bi se došlo do značenja „govora koji, ono živopisno pokazano, smešta pred umne oči slušalaca ili čitalaca sa krajnjom težnjom prema pobuđivanju odgovarajuće emocije“, što se potvrđuje i kroz stilske, poetske i retoričke konotacije muzike XVI i XVII veka, čime je izbegnuta jednodimenzionalnost muzike na šta aludira i sam naslov knjige *Musica ante oculos* ili *Muzika pred očima uma*. Ekfrazа nije prosto transponovana ideja iz jedne oblasti u drugu, ona nije rezultat višedomenskog preslikavanja, mapiranja, niti samo *decorum*, već pre *modus operandi* za čitavo jedno istorijsko razdoblje u kome se uočavaju značajni periodi diskontinuiteta. U tom smislu, ovde autorka utemeljeno ukazuje na devijaciju starogrčkog retoričkog pojma ἔκφρασις, koji je pored (pogrešne) formulacije umetničke transpozicije i poetske ili prozne deskripcije slika i statua, u isto vreme označen čuvenim Horacijevim fragmentom „ut pictura poesis“ izvučenog iz svog originalnog konteksta. Kasnije se kroz čitavu kasniju istoriju umetnosti i estetike, pa sve do danas, ista fraza učvršćivala u devijacijama i deformacijama, koje su bile prouzrokovane interpunkcijskom i sintaksičkom modifikacijom (ut pictura poesis : erit...), a krajnji rezultat je bila semantička transformacija (ut pictura poesis erit) koja je onda glasila „nek poezija bude kao slika“, što je podrazumevalo evokaciju optičke percepcije i čulnog prikazivanja u književnosti — svojstva imanentnih vizuelnim umetnostima (slikarstvu i skulpturi). Sa muzikološko-teorijskog stanovišta, u ovom poglavlju je naročito značajno redefinisanje pojma *madrigalizmi*, budući da se raznovrstan repertoar madrigalizama odnosi na samo jedan aspekt ovog fenomena, naime na pikturnost, ikoničnost, realističnost, naturalizam i slično, a odbacuje njegova osnovna retorička premisa i jezička norma i konsekventno, semantički sadržaj i emotivna konotacija. Upravo razmatrajući ekfrazu i njene vrline (živopisnost i čudesnost) sa stanovišta zvuka i muzičkih implikacija, ne samo u smislu madrigalizama, već i kao

stilskih i afektivnih izraza, autorka iskoračuje u područje koje do sada nije nigde u svetu istraživano. Ekfrazu je povezana sa *generi dicendi* grčke i rimske retorike i definisana kao tip složenijeg govora – *genus grande*, koji “uključuje velike i uzvišene teme i veličanstven, ozbiljan, strastven i ukrašen govor, kao i složenu kompoziciju” (str. 113), dok kasnije, u samom zaključku monografije suvereno sublimira paradigmatičke manifestacije *genus grande* u muzici i književnosti 16. i 17. veka. Uzimajući u obzir kvintilijansku distinkciju između optičkog gledanja i umnog viđenja, fizičkih i umnih očiju, to jest korenite razlike između spoljašnje (slikarske, vizuelne) i unutrašnje (umne, mentalne) slike (*pictura* nasuprot *imagi*), autorka najzad osvetljava ekfrazu kao emergentan i subjektivan fenomen, kao faktor koji uključuje fantaziju i emociju. Utemeljenim i argumentovanim izlaganjem kroz sva poglavlja ona razvija koncept povratka ekfrazu svom suštastvenom poreklu. Pre svega se ukazuje na činjenicu da su obe linije moderne deformacije (muzičke) ekfrazu – reduktivna i ekstenzivna – lišile ekfrazu njenog retoričkog porekla, kao *figure mentis* i karakteristika, koje su je, sve do poststrukturalističkog teorijskog preznačenja i otuđenja od originalnog značenja, određivale i konstituisale – *enargeia* i *phantasia*. Iz tog razloga, ova knjiga, kako autorka navodi, „nastoji da pojam i fenomen ekfrazu vrati njegovom izvornom teorijsko-konceptualnom okviru i razmotri njegov veliki povratak kao konstitutivan za umetničku praksu i teoriju renesansnog humanizma“ (str. 13).

Naredni, peti deo rada pod nazivom *Concetti nobili, alti e meravigliosi* je i najduži deo monografije sa čak šest poglavlja: 1. *Modernamente antica i anticamente moderna: o kreativnoj imitaciji kao etiološkom rešenju gubitka antike*, 2. *Ruinarum fragmenta sub oculis errant*, 3. *Ad imitazione del Petrarca e petrarchisti* 4. *Potenza ammirativa: o čudesnoj moći fantazije*, 5. *Una alta fantasia*, 6. *Facitore del mirabile*, gde se govori o aspiraciji ka preporodu antike i distinktivnom tumačenju pojma imitacija, naročito u odnosu na mimezu (*imitation* vs. *mimesis*), kao i tumačenje imitacione metafore kroz dela Cicerona (Marcus Tullius Cicero), Seneke (Lucius Annaeus Seneca), Pigmana (Georg W. Pigman III), Grina (Thomas M. Greene), Ričija (Bartolomeo Ricci) i drugih. Analitički segment u kome autorka suverenim jezikom primenjuje teorijske koncepte predstavljene u prethodnim poglavljima, na primeru Petrarkinih i Tasovih stihova i njihovih omuzikaljenja u delima Marencija i Monteverdija, predstavlja izuzetno dragocen pragmatični deo istraživanja koji upotpunjuje teorijski diskurs. Nižu se bremeniti primeri u funkciji minucioznih objašnjenja, poput Petrarkinih (Francesco Petrarca) čuvenih soneta *Zefiro torna i Solo e pensoso* u Marencijevim (Luca Marenzio) istoimenim muzičkim madrigalima, potom Lasovih (Orlando di Lasso) *Psalmi Davidis poentientiales, Prophetiae Sibyllarum* i moteta *Deus qui sedes super thronum*, moteta *Timor et tremor* Gabrijele (Giovanni Gabrieli) i *Velum templi scissum est* Đezualda (Carlo Gesualdo da Venosa), niza takozvanih Ecco-madrigala Marencija, te madrigala *Ecco mormorar londe* i *Vattee pur crudel*, kao *Combattimento di Tancredi e Clorinda*, *Qui rise, o*

Tirsi i Batto, qui pianse Ergasto Monteverdija (Claudio Monteverdi). U pitanju su kompozicije nastale na stihove Petrarke iz lirskog dela *Rerum fragmenta vulgare* i Tasa (Torquato Tasso) iz lirskog dela *Rime* i epskog dela *Gerusalemme Liberata*, zatim Kvirina (Vicenzo Quirino), Trojana (Girolamo Troiano), Strocija (Giovanni Battista Strozzi), kao i Marina (Gian Battista Marino) u njegovom prepoznatljivom stilu narativnih mikstura i poetike čudesnog (*maraviglia*). Time publikacija iskoračuje iz primarnog okvira muzičke teorije i muzikologije, i poziva na jedan interdisciplinarni dijalog bez kojeg recentna naučna misao, svakako, ne može preživeti.

Zaključak, intoniran kao *Završno razmatranje: opus ekphrasticum i modeli genus grande na razmeđu 16. i 17. veka*, donosi sublimaciju teorijskih zaključaka o *genera dicendi* i ekfrazi kao *genus grande* i analiziranih kompozicija osvetljavajući time sve aspekte ekfrastičnih dela u svetlu paradigmi *genus grande*, što je jedna od istraživačkih novina kada je u pitanju muzika XVI i XVII veka. Monografija je temeljena na adekvatnoj stručnoj literaturi prikazanoj u odeljku Bibliografija, upotpunjena je Indeksom imena i Indeksom originalnih pojmova, koje prati *Summary* i biografija autorke na srpskom i engleskom jeziku. Knjiga sadrži ukupno 307 stranica, 57 notnih primera, 6 tabela i 434 fusnote.

Monografija *Musica ante oculos: ekfrazna i njene vrline ἐνάργεια i ἐκπλήξις u vokalnoj muzici na razmeđu 16. i 17. veka* autorke Milene Medić ima izuzetnu naučnu, obrazovnu i praktičnu vrednost i kao takva biće korisna naučnoj zajednici, studentima, mladim naučnim istraživačima iz polja istorije umetnosti, muzike, književnosti i filosofije, ali i umetnicima i izvođačima, odnosno svima koji se zanimaju za ovaj, na ovim prostorima i šire, retko istraživan fenomen.